

BALKAN SAVAŞI'NDAN SONRA İZMİR'DE RUMLAR'IN GÖÇ HAZIRLIĞI

Tülay Alim Baran

İzmir her dönemde sosyal yaşantısı, kültürü, ticari yapısı ve yabancılara Türkiye hakkında genel bir fikir verebilecek olan batıya dönük özellikleri ile hep önemli olmuştur. Kendisini diğer kentlerden ayrı kılan bu tür özelliklerinin şekillendiği sosyal yapısı ise, Cumhuriyet öncesinde "Gâvur İzmir" tanımlamalarının yapılmasına yol açan bir çeşitlilik arz etmektedir. 1923 sonrasında İzmir denilince ne kadar yalın ve kendine dönmüş bir şehir akla geliyorsa, özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde de o kadar karışık bir İzmir gelmektedir. Bu karışık yapı, toplumsal bir çeşitliliği anlatmaktan ziyade, toplumlar arasındaki sosyal statü, ekonomik ayrıcalık ve siyasi otorite çarpışmalarını ifade etmektedir.

Kordon Boyu'ndaki eğlence yerleri, büyük ithalat ve ihracat şirketleri, mağazalarla Frenk Mahallesi adı verilen kesim, İzmir'in tüm zenginliğini kendi sınırları içinde toplamaktaydı. Şehrin güneyinde kalan Türk bölümü, Kadifekale eteklerine ve Eşrefpaşa'ya kadar uzanıyordu. Basmane'ye kadar uzanan Ermeni Mahallesi ile Türk Mahalleleri arasındaki bölümde Yahudiler oturuyordu. Frenk Mahallesi ne kadar gösterişli ise, "Türk İzmir" o derece sönük, bakımsız ve içine kapanıktı. "Gavur İzmir" her yönüyle tam bir sömürge şehriydi. Bu kesimde Türkçe geçerli değildi. Sokaklarda, eğlence yerlerinde, evlerde Rumca, İtalyanca ve Fransızca konuşuluyordu(1).

İzmir'in sosyal yaşantısındaki yabancı egemenliğinin boyutunu gösterecek örneklerin çokluğunu diğer alanlarda da artırmak mümkündür. Örneğin 1900 yılında İzmir'de yalnızca Vilayet Matbaası ile Ahenk Matbaası Türkler'in kontrolünde idi. Mihail Nicolaidi, Tatikyan, Markopolo, Vidori, Nikoloki Davroni, Symine, Mamuryan, Timoni, La Reform, Leonidis, Skura, Amaliya İspiranus gibi basınevleri ise azınlıkların ve yabancılarındı. Bu onyediyedi basınevinden beşi Rumca, üçü Fransızca, beşi her dilden, üçü Musevice, biri Ermenice baskı yapıyordu(2).

Bir kentin fikir hayatındaki sosyal ve ekonomik yapısındaki bu tersine gidiş, ister istemez nüfus dengelerinin nasıl bir tablo ortaya çıkardığını ilginç hale getirmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar izlediğimiz İzmir nüfusu içindeki iniş ve çıkışlar, her defasında siyasi isteklerin ve yer kapma mücadelesinin kentin asıl sahibi olan Türkler'in aleyhine nasıl kullanıldığının örneklerini ortaya koymuştur.

Osmanlı'nın son yüzyılında öne çıkan, onun ekonomik ve toplumsal yaşam içerisinde kendi özellikleri ile başat bir konuma sahip olan birkaç kent vardır. Bunlar başta başkent olmak üzere Selânik, İzmir ve Beyrut'tur. Bu üç kent değişik açılardan başkent İstanbul'un da ilerisinde bir yaşam biçimi ve yapısı sergilemişlerdir. Özellikle Selânik ve İzmir, İstanbul'a yakın oluşları nedeniyle imparatorluğun ekonomik, siyasi ve toplumsal yaşamını belirleyen kentlerdir. Bu kentlerin en önemli özellikleri dış dünyaya olan açıklarıdır. Hepsi liman kentidir, önemli hinterlandların düğümlendiği noktalarda konumlanmışlardır. Başkentten yoğun ve her türlü yaşamı sınırlayan, denetleyen baskıcı ortamının dışındadırlar. Üçü de doğu-batı ticaret yollarının ana merkezleri durumundadırlar. Dışa bağımlı bir ekonomi, emperyalist etkilere açık bir yöre sonunda, toplumsal yapısıyla farklı bir konuma sahip olan bu şehirlerden Selânik'in, Balkan Savaşı sonunda yitirilmiş olması İzmir'i öne çıkarmıştır(3).

XVI. yüzyılda İzmir pek büyük bir şehir değildi. Gayri müslimlerin sadece bir mahalle oluşturdukları bu yüzyılda çoğunluğun Türkler'de olduğu anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyılda ise, şehir büyük bir ticari merkez haline gelince, nüfusu da önemli bir artış göstermiştir. Bu tarihlerde İzmir'i ziyaret eden batılı gezginlerin seyahatnamelerinde şehrin nüfusu ile ilgili bir takım sayılar verilmektedir. Tahmini ve yuvarlak da olsa bu sayıların büyük bir değer taşıdığına şüphe yoktur. Nitekim XVII. yüzyıl ortalarında İzmir'e gelen Fransız gezgini Jean Babtiste Tavernier, şehrin nüfusunu 90.000 olarak vermektedir. Bunun 60.000'i Türk, 15.000'i Rum, 8.000'i Ermeni ve 6-7000'i de Yahudi'dir. Şehrin bütün ticaretini elinde tutan Avrupalıların sayısı ise genellikle azdır. Öte yandan aşağı yukarı aynı tarihlerde İzmir'de bulunmuş olan bir başka Fransız gezgini Chevalier d'Arureux de şehrin nüfusunun 88.000 olarak hesap etmiştir. Bunun 60.000'i Türk, 7-8000'i Yahudi ve 20.000'i de diğer topluluklardan oluşmaktadır. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Bütün bu seyahatnamelerden anlaşıldığına göre, şehirde Türkler daha kalabalıktır(4).

İzmir'in nüfusunun XVIII.yy'dan itibaren veren Fuat Köprülü de yine Türklerin çoğunlukta olduğunu belirtir.Şehirde 15.000 Türk, 10.000 Rum,1800 Musevi, 200 Ermeni, bir okadar da ecnebi vardır. Türklerin 18 camii,Rumların 2 kilisesinin,Yahudilerin 8 sinagogunun, Ermenilerin 1 kilisesinin,Latinlerin üç manastırının varlığından söz eder(5).

Rauf Beyru ise, Tournefort'un şehir nüfusunu 1702'de 100.000 olarak kaydettiğini yazar. Yine bu yüzyıla ait olarak verdiği bilgilerde veba salgını dolayısıyla şehrin nüfusunun 1776'ya kadar hiç artmadığını ve bu tarihte 102.000 olduğunu belirtir. 1812'de 151.000'e çıkan şehir nüfusu, vebadan 45.000 kişinin ölmesi üzerine 106.000'e düşmüş ve 1837'de artarak 130.000 olmuştur.Veba salgınının önlenmesi, buharla işleyen ulaşım vasıtalarının gerek Avrupa, gerekse doğu limanları ile geliş gidişi kolaylaştırmış olması, ticaretin yükselmesi, içerde emniyet ve sükunetin sağlanması, memlekete yabancı sermayenin girmesi, İzmir'i ülkenin iç kısımlarına bağlayan demiryollarının (1858-1864) de kurulması gibi sebepler nedeniyle 1837'den itibaren şehir nüfusu artmış, 1857'de 180.000, 1868'de 187.000 ve 1891'de 207.547'ye yükselmiştir(6).

Osmanlı kaynaklarına göre Aydın vilayetinin 1893 yılında toplam nüfusu 496.650 idi ki, bunun içinde İzmir'in nüfusu 207.547'yi buluyordu. Bu da Rauf Beyru'un verdiği bilgilerle paralellik göstermektedir(7).

Fuat Köprülü, Chorseul Gouffier'in verdiği bilgilere dayanarak XIX. yüzyıldaki şehir nüfusu içinde 60-65000 Türk'ün 21000 Rum'un, 10000 Musevi'nin, 5-6000 Ermeni'nin ve 200'ü aşkın Avrupalı'nın bulunduğunu belirtir (8).

Asrın ilk yarısında kaynaklar, diğer unsurlara Türkler'in sayısını daha yüksek oranla kaydederler. XIX. asrın ikinci yarısından itibaren yerli kaynaklar, şehir nüfusu içindeki Türkler'in oranını %50 ve hatta daha fazla gösterirler. (Kamus al a'lam'a göre 130.000 nüfusun 65.000'i Türk, 40.000'Rum, gerisi ecnebi, Yahudi ve Ermeni) (9).

Stanford Shaw, vilayetin 1885'den 1914 yılına kadar geçen dönemde, toplam nüfus hareketini şöyle belirtmiştir:

<u>Yıl</u>	<u>Nüfus</u>
1885	1.408.387
1897	1.534.229
1906	1.721.287
1914	1.608.742

Bu istatistiklerden anlaşıldığına göre, Aydın vilayetinin nüfusu 1906 yılına kadar artarak yükselirken, 1914 yılında, yani savaştan önce düşmeye başlamıştır(10).

Başlangıçta İzmir ticaretinin ecnebler ve Museviler tarafından ele geçirilmiş olmasından dolayı, İzmir'de önemli bir yere sahip olmayan Rumlar, XIX. yüzyılla birlikte, milliyet fikirlerinin ve batı medeniyetinin etkisiyle çoğalmaya başlamışlardır. 90.000 Rum, 30.000 Yunanlı, 40.000 Türk, 15.000 Musevi, 9.000 Ermeni ve 8.000 levantenle ecnebinin varlığından sözeden Fuat Köprülü bu konuda Elysee Reclus'un verdiği bilgilere dayanmaktadır(11).

Avrupa kaynakları genel nüfus içindeki Türk-Müslüman sayısının yarıyarıya ve hatta 1/4'e düştüğünü yazmaktadırlar. Philippson XX. asrın ilk yılları için 200.000 nüfus içindeki 100.000 Rum'a karşılık 60.000 Müslüman, 20.000 Yahudi, 12.000 Ermeni, 15.000 Avrupalı ve levanten olduğunu yazmaktadır. XIX. asrın ikinci yarısından itibaren İzmir nüfusunun artışında Ege Denizi adalarından Yunanistan'dan, hatta Anadolu'nun başka şehirlerinden buraya gelip yerleşen Rumlar etkili olmuştur. Devletin son yıllara kadar Türkler lehine hiç bir tarafgirlik yapmamış olan Osmanlı idaresinin yaptığı nüfus tahmin ve sayımlarında Müslüman nüfusun sayısını mübalağalı olarak gösterdiğine hüküm verecek hiç bir delil bulunamaz. Hatta Türk nüfusundan bir kısım kadınların bu sayılar dışında kalmış olması gayet mümkündür(12).

Ancak, I. Dünya Savaşı öncesinde Rumlar'ın genel nüfus içindeki fazlalığı yüzde yüze varacak oranda artmış ve Rum, Ermeni, Musevi, Yunan uyruklular ve levantenler Türk nüfusunu aşmaya başlamışlardır(13).

250.000'den fazla olan nüfus içinde 55.000 Rum asıllı, 21.000 Musevi asıllı, 10.000 kadar Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı ve 50.000 kadar da yabancı uyruklu kişi bulunduğundan sözedilmektedir(14).

Raif Nezihi, Balkan Harbi hengamında buraya gelen göçmenlerden dolayı nüfusun çok arttığını belirterek, unsurlara göre nüfusu şu şekilde verir(15):

Türk	10.000
Rum	50.000
Yunanlı	25.000
Musevi	16.000
Ermeni	6.000
İtalyan	8.000
Fransız	1.000
İngiliz	1.000

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ise nüfus 250.000 olarak kaydedilmiştir (16).

Bizi bu nüfus hareketliliği içinde en büyük orana oluşturan Rumlar ilgilendiriyor. Rumlar'ın artan nüfuslarına paralel olarak Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu siyasi çalkantılardan yararlanmağa çalışmaları ve ekonomik ayrıcalıklarını artırmak istemeleri I. Dünya Savaşı öncesinde Türk ve Rum kesim arasında sözlü çatışmaların, ekonomik müdahalelerin ve siyasi tavırların sergilenmesine neden olmuştur.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde, İzmir hinterlandındaki verimli alanlarda azınlıkları, onların da ötesinde levantenlerin sahip olduğu büyük çiftliklerin varlığını görmekteyiz. Amerikan iç savaşının bitmesi sonucu, güney eyaletlerinin pamuk üretiminin yeniden Avrupa'daki tekstil endüstrisi tarafından kullanılışı, Ege'deki büyük ölçekli kapitalist çiftliklerin sonu olmuştur. XX. yüzyıla gelindiğinde, Aydın Vilayeti'ndeki bu nitelikli çiftlikler azalmış, buna karşın üzüm, tütün, pamuk ve incir ticareti, bütünüyle yabancıların, azınlıkların ve levantenlerin denetimine geçmiştir. Tarım ürünlerinin üretiminden ihracata kadar geçirdiği evrelerdeki denetim şöyleydi:

Üretim.....	Müslüman
Taşıma.....	(Demiryolu)İngiliz-Fransız
Birinci Aracı.....	Yerli Rum
İhracatçı.....	Levanten ya da yabancı uyruklu

İzmir'de en canlı iktisadi faaliyet kolu, ticaret ve hizmet kesimi idi. Ticaret, bir kaç tüccarın dışında Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklarıyla levantenlerin elinde toplanmıştır. Azınlıklar ile levantenler yabancı sömürü mekanizmasının etkin araçları halindeydiler (17).

Manifatura ithalatı ve ihracatı Ermenilerin tekeli altındaydı. Aralarında bankerlik yapanlar bile vardı. Ayrıca altın borsasını bunlar idare ederdi. Borsada söz sahibi olanların hemen hemen tamamı Rum'du. Sadece büyük savaş sonrasında, Aşar idaresinin iki görevlisi borsada yer almıştır.

Borsadaki yabancı üstünlüğü, maden işletmeciliğinde de devam ediyordu. Her türlü hırdavat alım satımı ve kırtasiye malzemeleriyle yine onlar ilgileniyordu. Türklere verilen imtiyazlar bile Frenk ve Rumların eline geçmişti. Tütün, "inhisar-ı duhan-ı Devlet-i Aliye-i Osmaniye" isimli yabancı şirkete devredilmişti ki, bu kuruluşa "Reji" deniyordu.

Yabancılar özellikle Rumlar lehine verilen bütün bu imtiyazlara rağmen , bir süre sonra ekonomik ayrıcalık mücadelesi ayyuka çıkmış ve Türklere ve Rumlar karşı karşıya gelmiştir.

21 Aralık 1913 günü Meclis-i Mebusan'da Rum Karolidi Efendi, Batı Anadolu'daki bu karışık durum hakkında bir konuşma yapmış ve Ege'nin Rum-Ermeni-Musevilerden oluşan bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Karolidi Efendi konuşmasında Rumların elindeki ticari, sınai, iktisadi işlerin alınıp Türklere verildiğini ifade etmiş ve Rumlarla, Ermenilerin başarıyla sürdürdükleri şimendifer işini Türklere vermesi için bir şimendifer mektebinin açıldığını, yine Rum-Ermeni tüccarlarla ilişkiyi kesmek için kooperatiflerin kurulduğunu ve bu durumun, müdafaa-i nefse yol açacağını söylemiştir. Aydın'da, İzmir'de, Karesi'de, Saruhan'da, Menteşe'de bazı Türklerin öteki unsurların hakkı olan ticaret-sanayi işlerine el attıklarını ve bunun kendileri için Kanun-u Esasi'nin ihlali anlamına geldiğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir(18).

Sonraki yıllarda hatıralarını yazan Dido Sotiriyu da, bu dönemi tanımlarken benzer cümleler kullanıyor. "... Biz, şeytan zekalı Rumlarla, Ermeniler burada fazlaydık, kendinden geçmiş beylerin tüm ticaret hayatını reyaya bıraktığı uyuyan bir Türkiye'de haddinden fazla kilit noktası tutuyorduk elimizde"(19) diyerek her iki toplum arasındaki yer kapma mücadelesini tanımlamaya çalışıyor.

Rumlar, İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolu boyunca sıralanan istasyonlardaki bakkalların hepsini işletiyorlardı. Köy, kasaba ve ilçelerdeki bakkalların tamamına yakını Rumların elindeydi. Bu Rum bakkallar buldukları yerlerde uzun süredir Yunan casusluk örgütünün faal bir elemanı durumundaydılar. Aydın ve Kasaba demiryollarını işleten İngiliz ve Fransız ticaret şirketleri her iki hatta personel olarak gayri müslimleri ve çoğunlukla

Rumları bulunduruyorlardı. Rum demiryolu personeli, istasyonlardaki Rum bakkallardan aldıkları bilgileri (ticari ya da siyasi) en kısa zamanda, İzmir'deki gizli örgütlere aktarıyorlardı. Yunanistan, bu şekilde, Batı Anadolu'nun demiryollarının girebildiği kesimlerde geniş bir haber alma örgütü kurmuştu. Türk köylüsünü bütün alışverişini bu Rum bakkallardan yapmak zorunda bırakmışlardı. Ellerinde para olmadığı için tuz, gaz, şeker ve bez gibi ihtiyaçlarını kaldıracakları ürünü karşılık göstererek Rum bakkallardan alıyorlardı. Çiftçiye borç veriyorlar, büyük Türk çiftliklerini satın alarak Rum halka dağıtıyorlardı. Rum bakkallarının arkasında büyük Rum ticarethaneleri, onların da arkasında İzmir'de karargah kurmuş olan Yunan bankaları vardı. İttihat ve Terakki, Rumlarla Yunanlılar'ın çoğunlukta bulunduğu bölgelerde örgütleri aracılığıyla "Türk'ün Türk'ten alış veriş" ve "Rum, Yunan tüccarlarıyla her türlü ilişkinin kesilmesi" düşüncesini halka yayıyordu(20).

İktisadi bağımsızlığımızı sağlamak için her millet gibi bizim de kendi iktisat ve ticaretimizi sahip olmamız gerektiğine inanılıyordu. Bir Fransız, bir İngiliz sadece kendi mağazasından alışveriş ediyor, bir Musevi 10 paralık bir ihtiyacı için Beştepe'den Havra sokağına gelmeye üşenmiyordu. Francıların, bakkalların, manifatura dükkanlarının açılacağı ve artık Yunanlılar'ın hem Türkler'i kesip asmak, hem de darağacının ipini yine onlardan istemek şeklinde devam eden küstahlıklarının önünün alınacağı gazetelerde sert bir dille ifade ediliyordu(21).

Türkiye'de anayasa bir düzenin Meşrutiyet'le gerçekleşmesinin doğurduğu yeni düşünceler, her alanda olduğu gibi, ekonomi ve ticaret yaşamında da Türkler'e "geri durumlarını" görüp tartışmak fırsatını getiriyordu. Ulusal bilinç ve çağdaş uygarlık arayışları giderek yabancı egemenliğindeki ekonomide bir "milli iktisat" özlemini yaratıyordu(22).

Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki olağanüstü ortam fırsat bilinerek, "Milli İktisat" politikası uygulamaya konulmuştu. Bu doğrultuda devlet, iktisadi yaşama doğrudan katılmış, devletçilik ya da ittihatçıların deyimiyle "devlet iktisadiyatı", "milli iktisat" ın temel yörüngesini oluşturmuştu(23).

İstanbul, Selanik, İzmir gibi kentlerde İkinci Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan ve ekonomik yaşamda söz sahibi olmak isteyen osmanlı girişimcilerin önünde yabancı bayrakların dalgalandığı, kapıları Türkler'e kapalı bir ekonomi kalesi vardı. Ama arkalarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti yer alıyordu.

İttihat ve Terakki liderleri, İzmir'de yapılacak işleri belirlemişlerdi. Gerek Rahmi Bey, gerekse Mahmut Celal Bey İzmir'e gelir gelmez örgütlemeye

giriştikleri Türk kesimi içinde Süleyman Ferit Eczacıbaşı'yla temas kurmuşlar ve birlikte çalışmaya başlamışlardı. Bu birlikteliğin temelinde, Ege'yi yabancı ekonomik baskılardan korumak gibi ortak ulusal bir kaygı yatıyordu. Giderek İzmir'de bu üç insanın çevresinde toparlanan sivil güçler, asker dostlarıyla birlikte, yabancı egemenliğine karşı çıkacak ilk sivil kuvay-ı milliyeciler olacaklardı.

1910'lardan sonra, Türkler'in de İzmir'de ticaretle uğraşması için büyük gayretler gösterilmişti. Bunun sonucu olarak Halim Ağa, Pirinç Hanı, Yemiş Çarşısı, Hisar Camii çevresi, Keresteciler Caddesi, Türk tüccarlarının yazihaneleriyle dolmuştu. İzmir'li Türk tüccarlar çoğaldıkça, Türkler'in ekonomik yaşantısı da değişmişti. Büyük savaşın başlarında, iç tüketimin de artması sonucu, Türkler madencilğe de iyice yönelmişlerdi(24). Balkan harpleriyle beraber Selanik'in elden çıkması üzerine, Selanik'te bulunan önemli bir tüccar grubu İzmir'e gelmeye başlamıştı. Bu durum, ticaretin büyük bir kısmının yabancıların elinde bulunduğu İzmir'de İslam tüccar sayısının artmasına yol açacağı için büyük bir sevinçle karşılanmıştır(25).

Yıllardan beri kendi topraklarında başkalarının elde ettiği ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar görerek yaşamış insanların nüfuz elde etme çabası, Rumlar'ın şiddetli muhalefetiyle karşı karşıya gelmiştir. Rum bakkallardan alışveriş kesilmesi isteği dünya kamuoyuna yanlış aktarılmış ve İzmir bir anda Türkler'den canlarını kurtarmaya çalışan ve bunun için göçü düşünen Rumlar'ın hareketi dolayısıyla büyük bir kargaşanın içine düşmüştür.

Rum halkı üzerinde yapılan propagandalar, Türkler'in buldukları yerleri basacakları ve kendilerine zarar verecekleri noktasında yoğunlaşınca, İzmir'in içine büyük bir göç başlamıştı.

Yunanlılık propagandası yapan Rumlar da, bu göçte etkili oluyorlardı. Örneğin burada muhtar olarak bulunan Kostis Mersu'nun Buca'daki Rum evlerini dolaşarak onları göçe teşvik ettiği anlaşılmıştır. Muhtar "Arkadaşlar, dindaşlar; ailelerinizi, çocuklarınızı İzmir'e göndermenin ve eşyanızı emin bir yere aşırmanın çaresine bakınız. Çünkü Türkler gelip köyleri basacaklar. Şüphesiz biz de mukavemet edeceğiz. Fakat ailelerimiz beraber bulunursa, el ve ayaklarımız bağlı kalır, gereği gibi müdafaa edemeyiz. Ben icabında Türkler'e karşı koymak için 50 kişilik bir çete tertip ettim. Para meselesi için de bir kaç çelebiye müracaat edeceğim" diyordu. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi amaç, sadece ortalığı sebepsiz yere karıştırmaktı. Yunan propagandası yapılıyor ve halk galeyana getirilmeye çalışılıyordu(26). Buna benzer şekilde, "Orozdibak

Ticarethanesi" mütehaddimlerinden Paraskah'un da Rumlar'ı göçe teşvik ettiği iddiaları vardır. Ancak, buna metropolit itiraz etmiştir(27).

Göç etme hazırlığı içinde olanlar, gerekçe olarak kendi buldukları bölgeye, İslam muhacirlerinin getirilip yerleştirileceğini gösteriyorlardı. Yersiz bir telaştan kaynaklanan bu tutum üzerine vali tarafından ilgili bölgelerin kaymakamlarına Rumlar'ı sükunete çağırılmaları için emir veriyordu. Yunan gazeteleri de bu fırsatı kaçırmıyorlar ve en küçük bir hadiseyi kendi lehlerine değerlendiriyorlardı(28). Zaman zaman çeşitli yerlerden papazlar ve heyetler metropolite başvurarak, ilticaya karar verenler hakkında bilgi veriyorlardı. Vali Rahmi Bey, metropolit Hristotomos ile birlikte sık sık olay yerlerine gitmiş ve inceleme yapmıştır(29).

İzmir'e bağlı olan yerlerden özellikle Menemen, Çeşme ve Urla'nın göç olayını daha fazla yaşadığı görülmektedir. Göçe başlayanlara ilk önce nasihat ediliyor, dinlemedikleri takdirde zabıta ve askeri kuvvetler yardımıyla yeniden yerlerine dönmelerine çalışılıyordu (30). Bazen de muhacirleri taşıyan vapurların karaya çıkmasına izin verilmeyerek geriye dönmek zorunda kalmaları sağlanıyordu(31). Kiliselerde toplananlar göç konusunda ısrar ediyorlardı. Muhacirlere halkın yardım ettiği, yiyecek bulmalarına yardımcı olmaya çalıştıkları görülmektedir. yol masrafını sağlayamadıkları için mecburen yerlerinde kalanlar da, bu konuda metropolitten yardım bekliyordu(32).

Göç eden muhacirlerin etrafında koparılan gürültü üzerine bir komisyon oluşturulmuştu. Meselenin aslını araştırmak amacıyla meydana getirilen bu komisyon, İstanbul'daki sefirlerden oluşuyordu. Komisyon İzmir'e geldikten sonra bazen hep beraber, bazen de tek tek bilgi toplamaya başlamıştır(33). Rumlar verdikleri bilgilerde "Türkler'in kendileri ile alışverişi kestiğini ve karşı karşıya kaldıkları bu boykottan dolayı göç etmeye mecbur kaldıklarını" belirtiyorlardı. Ancak bu yaklaşım göçün kendi seçimlerinden kaynaklandığını ve Yunanistan'nın konu ile ilgili olan teşviklerini ortadan kaldırmak veya belli etmemek kaygısını taşımalarına bağlanmıştır(34). Rumlar, çiftlikler İslam amalenin özellikle kadınların gelmediğinden yakınmışlardır. köy muhtarları ise verilen yevmiyenin azlığından dolayı işçilerin gelmediğini bildiriyorlarsa da, komisyona her gittiği yerde bu türden şikayetler yapılmaya devam ediyordu. Oysa komisyon bu tür şikayetlerin başvuru organı değildi. Onların görevi, durumu inceleyip, bağlı buldukları devlete haber vermektir(35). Tercümanlar araştırmalarını bitirerek raporlarını hazırlamışlardı. Ancak bu raporlar arasında tam bir görüş birliği yoktu. Kimi muhacereti boykota bağlıyor ve boykotun

kaldırılmasıyla bunun önünün alınabileceğini yazıyordu. Bir başka raporda ise, bazı ufak tefek hareketlerin var olmasına rağmen, hükümetin aldığı tedbirlerle bastırıldığı açıklanıyordu(36). Tercüman beyler her gittiği yerde ifade memurlarının gösterdiği çabayı ve alınan tedbirleri takdirle karşıladıklarını ifade etmişlerdir(37).

İslam ve Rum muhacirlerinin mübadele meselesini araştırmak üzere, bir başka komisyon daha oluşturulmuştu. "Mübadele-i Muhacirin Muhtelit Komisyonu" adını taşıyan bu komisyon, Osmanlı murahhasları Muhtar ve Şükrü Beyler'le Mösyö Dinara ve Mösyö Çorbacıoğlu ve mahiyetleri katip efendilerden oluşuyordu. Komisyon orta elçi ünvanını taşıyan Muhtar Bey'in başkanlığında toplanıyordu. Mübadele konusu Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlıklara neden oluyordu. Türkiye, Osmanlı ülkesini terketmiş olan muhacirlerin, tekrar geriye dönmeye haklarının olmadığını belirtirken, Yunanistan, yeniden evlerine dönmek isteyenlerin mübadele edilmemesi gerektiğini savunuyordu(39). Diğer taraftan, Metropolit Hrisostomos Efendi de, göç eden Rumlar'la ilgili istatistikleri ve raporları göndererek, muhacirler ve bunlarla beraber emlak ve arazilerin de mübadelesi teklifi hakkında görüş bildiriyordu(40).

Rum muhacirler, Vali Rahmi Bey'in geri dönmeleri için yaptığı çağrı ve verdiği teminata ayrıca, metropolitin ihtarına uyararak yavaş yavaş yerlerine dönmeğe başlamışlardır. Havra azasından ikişer kişilik bir heyet eşliğinde köylerine gönderiliyorlardı(41). Artık gazetelerde yeniden yerlerine dönen muhacirlerden bahsedilmekteydi.

Tutarsız ve gerçek dışı propagandaların etkisi altında kalarak, o tarihe kadar yaşadıkları toprakları terkederek, İzmir'e yığılmaya başlayan ve Yunanistan'a geçmek arzusuyla bir çok karışıklığa neden olan Rum muhacirler konusunda hükümet son derece duyarlı davranmıştır. Bu konuda Türk memurların muhacirlere karşı gösterdiği en küçük olumsuz davranış affedilmemiş ve fikir adaletinin örnekleri verilmiştir.

Muhaceret, Rumlar'ın vatanlarını terkederek gelmek zorunda kalan ve işsiz güçsüz ve evsiz bir şekilde toplanarak, çözüm bekleyen Türk muhacirlerinin içine düştüğü durumu biraz olsun anlamalarına yardımcı olması açısından önemliydi(42).

İttihat ve Terakki'nin başlattığı boykot hareketi tek başına yetersiz kalıyordu. Bunun tehcirle tamamlanmasının gereğine inanılıyordu. Bütün haber

alma örgütleri, Yunanistan'ın Ege'de bir takım hazırlıklar içinde olduğunu bildiriyordu. Yunanistan'dan kaçak olarak gelen ajanlar, subaylar, papazlar ve öğretmenler Rumlar'ı ayaklanmaya hazırlıyorlardı. Ege Bölgesi'nin gözden çıkarılmasına neden olabilecek gelişmelere engel olmak için, tehcir hareketi önem taşıyordu. Tehciri, Ege'de, merkezi İzmir'de bulunan 4. Kolordu Kumandanı Pertev Demirhan Paşa, bu kolordunun Kurmay Başkanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ile İttihat ve Terakki'nin İzmir Katib-i Mesulü Mahmut Celal Bey (Bayar) yürütmekle görevlendirilmişlerdi(43).

Celal Bayar, Yunanlılar'ın emellerini, Adalar Denizi kıyıları, Doğu Trakya ile Küçük Asya üzerinde topladıklarını belirterek, Rumlar üzerine eğildiklerini ifade ediyor, Rumeli'den anavatana sığınan göçmenlerin felaket ve perişan halleri milli duyguları kamçıladığı için Bergama, Dikili, Menemen, Foça, Karaburun ve Çeşme gibi İzmir ilçelerinden ve çevrelerinden 13.000 kadar Rum'un Yunanistan'a göç ettiğini belirtiyor. Bu konu ile ilgili olarak Dahiliye Nazırı Talat Paşa da İzmir'e gelmiştir. Mütarekede Rumlar'ın iyice gemi azıya aldıkları zaman bu olayın da kurcalandığını görüyoruz. Nitekim Celal Bayar tehcirden dolayı sorgu hakimliğine çağrılmış ve Sadrazam Talat Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez Umumi Azasından Dr. Nazım ve Vali Rahmi Beylerle birlikte suçlanmışlardır(44).

Böylece çok kısa bir süre içerisinde son derece önemli siyasal gelişmelerin yaşanmasına ve toplumsal kargaşaya yol açan genel anlamda İttihat ve Terakki'nin uyguladığı "Milli İktisat Politikası"nın sonuçlarına karşı olan tavır, göçün durdurulması üzerine sona ermiştir. Bu iki toplumun birlikte yaşama konusunda son derece hassas bir döneme girdiklerinin açık bir habercisi idi. Ekonomide kendine yer aramaya çalışan Türk yatırımcıları, sermayedarları veya fikir veren siyasetçilerin bazı şeylerin görülüp sorgulanması açısından özel ve bol tartışmalı bir dönemin yaşanmasına hizmet etmişlerdir.

DİPNOTLAR

- (1) Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1981, s.95; Pasaport'ta, Kordon boyunca Punta'ya doğru giden yol üzerinde İzmir'in eğlence yerleri bulunuyordu. Bunlardan Büyük Pasedion, Gratz, Klonaridi, Kafe De Pari, Sporting Klüp, Küçük Pasedion zamanın ünlü gazinoları olarak anılır. Bu konuda bkz. Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlılar'ın Son Günleri**, Ankara, 1974, s.17-19; Alsancak'ta vapur iskelesinin karşısına düşen yerde Huck Lüks Oteli vardı. Kramer Palas ise devrin en meşhur otellerinden birisi olup, Avusturyalı bir ailenindi. Kordon'daki ilk Türk oteli harp içinde taşra eşrafının karargahı olan Naim'in 'Asya Oteli' dir. Bu konuda bkz. Türkmen Parlak, **İşgalden Kurtuluş: I -Yunan Ege'ye Nasıl Geldi?-**, İzmir, 1982, s.156-156, 160.
- (2) Yaşar Aksoy, **Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı -S.Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları**, İstanbul, 1986, s.43.
- (3) Tefik Çavdar, "Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı, İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, İzmir (1985), s.121-122, 127.
- (4) Bu konuda bkz. Hrand D. Andreasyon, **Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619**, İstanbul, 1964, s.168-169, 170.
- (5) Fuad Köprülü, "Osmanlı İdaresinde İzmir", **Yeni Mecmua**, 1923, s.95.
- (6) Rauf Beyru, **İzmir Şehri Üzerine Bir inceleme**, Ankara, 1969, s.51-52.
- (7) Kemal H. Karpat, "Ottomen Population Records and the Census of 1881/82-1893", **International Journal of Middle Eastern Studies**, IX/2 (1978), s.237-274.
- (8) Fuad Köprülü, **a.g.m.**, s.95.
- (9) Besim Darkot, "İzmir", **İslam Ansiklopedisi**, V/2 , İstanbul (1968), s.1248.
- (10) Stanford Shaw, "Ottoman Gensus System and Population 1831-1914", **International Journal...**, IX/3 (1978), s.325-338.
- (11) F. Köprülü, **a.g.m.**, s.95.
- (12) Besim Darkot, **a.g.m.**, s.1248.
- (13) Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.39,
- (14) Bilge Umar, **a.g.e.**, s.13.
- (15) Raif Nezih, **İzmir Tarihi**, 1927, s.7-8.
- (16) Rauf Beyru, **a.g.e.**, s.52; ayrıca bkz. Emin Canbolat, **İzmir: Kuruluşundan Bugüne Kadar**, İstanbul, 1953, s.65.
- (17) Tefik Çavdar, **a.g.y.**, s.122-124.
- (18) Türkmen Parlak, **a.g.y.**, s.129.
- (19) Dido Sotiriyu, **Benden Selam Söyle Anadolu'ya**, (Çev. Atilla Tokatlı), s.55-56.

- (20) Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.52-53, 56.
- (21) **Köylü**, 23 Kanunusani 1329.
- (22) Yaşar Aksoy, **a.g.e.**, s.91.
- (23) Zafer Toprak, **Türkiye'di Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara, 1982, s.20.
- (24) Yaşar Aksoy, **a.g.e.**, s.92, 127.
- (25) **Anadolu**, 17 Ağustos 1329.
- (26) **Ahenk**, 26 Haziran 1330.
- (27) **Ahenk**, 1 Haziran 1330.
- (28) **Ahenk**, 30 Mayıs 1330.
- (29) **Ahenk**, 1 Haziran 1330.
- (30) **Ahenk**, 5 Haziran 1330.
- (31) **Ahenk**, 2 haziran 1330.
- (32) **Ahenk**, 1 haziran 1330.
- (33) **Ahenk**, 12 Haziran 1330.
- (34) **Ahenk**, 19 haziran 1330.
- (35) **Ahenk**, 20 haziran 1330.
- (36) **Ahenk**, 4 Temmuz 1330.
- (37) **Ahenk**, 22 Haziran 1330.
- (38) **Ahenk**, 29 haziran 1330.
- (39) **Ahenk**, 7 Temmuz 1330.
- (40) **Ahenk**, 4 Temmuz 1330.
- (41) **Ahenk**, 16 Temmuz 1330.
- (42) **Ahenk**, 16 Haziran 1330.
- (43) Nurdoğan Taçalan, **a.g.e.**, s.58.
- (44) Celal Bayar, **Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Giriş**, İstanbul, 1967, s.1568.